

فیلم‌های ایرانی در جشنواره‌های جهانی

نویسنده

غلامرضا محمدی مهر

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۷	سخن ناشر
۱۱	مقدمه

فصل اول - کلیات و مبانی نظری

۲۱	ادبیات موضوع
۲۱	جشنواره‌های بین‌المللی قلم
۲۳	جشنواره کن
۲۶	جشنواره برلین
۲۷	جشنواره ونیز
۲۸	حضور بین‌المللی سینمای ایران؛ نگاهی تاریخی
۳۸	نظر کارشامان و صاحب‌نظران درباره حضور سینمای ایران در جشنواره‌های بین‌المللی
۴۰	عوامل موفقیت فیلم‌های ایرانی
۴۳	پیشینه
۵۶	مبانی نظری
۵۶	مقدمه
۵۷	فرهنگ
۸۵	واقع‌گرایی
۹۳	نظریه بازتابی
۹۵	کلیشه‌سازی
۱۰۱	رویکردهای نظری به بازتابی
۱۰۴	جمع‌بندی

فصل دوم - روش

۱۱۱	روش
۱۱۳	واحد تحلیل
۱۱۵	جامعه آماری
۱۱۵	شیوه نمونه‌گیری و حجم نمونه
۱۱۶	تعریف نظری مفاهیم
۱۲۲	تعریف عملیاتی متغیرها
۱۲۴	روش گردآوری و پردازش اطلاعات
۱۲۴	مخاطبه ضریب قابلیت اعتماد

فصل سوم - یافته‌ها

۱۵۱	مقدمه
۱۵۲	جداول توزیع فراوانی فیلم‌های بررسی شده
۱۹۶	جداول تقاضای

فصل چهارم - جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۲۵۵	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۵۶	مشخصات فیلم‌های بررسی شده
۲۵۹	مؤلفه‌های فرهنگ ایرانی - اسلامی
۲۷۰	ارزش‌های اخلاقی
۲۷۳	سیاه‌نمایی
۲۸۹	قالب‌ها و شیوه‌های ارائه
۲۹۳	چشنواره‌ها
۲۹۷	جمع‌بندی کلی
۳۱۵	پیشنهادهای تحقیق
۳۱۷	محدودیت‌ها و مشکلات
۳۱۸	منابع و مأخذ
۳۲۲	خلاصه فیلم‌ها

سخن ناشر

بی‌شک والاترین و والاترین عصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ آن جامعه است. اساساً فرهنگ هر جامعه، هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد. و با انحراف فرهنگ، هر چند جامعه از بعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند و قوی باشد ولیس پیوج و میان‌تهی است. اگر فرهنگ جامعه‌ای وابسته و مرتزق از فرهنگ غرب باشد، ناچار دیگر ابعاد آن جامعه به جانب مخالف گرایش پیدا می‌کند، و بالآخره در آن مستهکک می‌شود و موجودیت خود را در تمام ابعاد از دست می‌دهد. (امام خمینی (ره)، صحیفه نور، ج ۱۵: ۱۶).

رشد و توسعه اقتصادی یا سیاسی بدون توجه به ارزش‌های والای فرهنگی می‌تواند موجبات سستی و اعوجاج در اصول اعتقادی و ملی جامعه را فراهم آورد. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات با انجام تحقیقات و پروژه‌های پژوهشی و نیز برگزاری نشست‌های علمی با اصحاب علم و فرهنگ و ارائه نتایج حاصل در قالب «گزارش پژوهش» و یا «کتاب»، تلاش خود را مصروف گسترش ارزش‌های اصیل فرهنگی می‌کند.

امید است با بهره‌گیری از توان علمی پژوهشگران بتوان گام مؤثری در برنامه‌ریزی جامع توسعه کشور برداشت.

اثر حاضر، نتیجه پژوهشی است با عنوان فیلم‌های ایرانی در جشنواره‌های جهانی به کوشش غلامرضا محمدی‌مهر با نظارت دکتر عبدالله بیچارلو که در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد.

یادآوری می‌شود، مطالب مندرج در این کتاب لزوماً منعکس‌کننده دیدگاه‌های پژوهشگاه نیست.

مقدمه

www.ketab.ir

سینما، که آن را هنر هفتم لقب داده‌اند، یکی از نافذترین رسانه‌های انتقال فرهنگ است، در چارچوب مرزهای ملی، می‌توان از این طریق داشته‌ها و نباشته‌های فرهنگی نسلی را به نسلی دیگر منتقل کرد و فرایند جامعه‌پذیری را آسان نمود. در ارتباطات بین‌فرهنگی هم، ملت‌ها از این دریچه می‌توانند نظاره‌گر آداب و رسوم، ارزش‌ها، افکار، آمال و آرزوها و به‌طور کلی هر آنچه در مضاف با زندگی حاصل شده، باشند.

غالباً نقطه آغازین این تعامل فرهنگ در عرصه سینمایی، جشنواره‌های بین‌المللی فیلم است که همه‌ساله در اقصی‌نقاط جهان برپا شده، آخرین دستاوردهای سینماگران جهان را به نمایش می‌گذارند و لذا در جهان امروز جشنواره‌های بین‌المللی سینما می‌توانند محملی برای آشنایی ملت‌ها با یکدیگر باشند. سینمای ایران نیز سال‌هاست که با آخرین دستاوردهای خود، راهی این جشنواره‌ها می‌شود. حضور بین‌المللی سینمای ایران، به سال‌های پیش از انقلاب بازمی‌گردد؛ زمانی که برای اولین بار در ۱۳۳۷، فیلم شبنم‌شینی در جهنم در جشنواره برلین به نمایش درآمد (عبدالله‌زاده، ۱۳۷۷: ۲۹).

حضور جهانی فیلم‌های ایرانی در ۲۰ سال پیش از انقلاب ادامه یافت و چند جایزه هم نصیب سینمای ایران کرد؛ ولی حضور چشمگیر و پربار این سینما در سال‌های پس از انقلاب رقم خورد. اوج این حضور در دهه ۹۰ میلادی بود؛ به‌طوری‌که «بیش از ۴ هزار و ۵۰۰ حضور جهانی سینمایی ایران در این دهه و دریافت چیزی نزدیک به ۲۸۰ جایزه از اقصی نقاط دنیا، نشان از این توجه فزاینده و رو به رشد فیلم‌های ایرانی است» (همان: ۳۰).

تا نیمه مرداد ۱۳۸۷، سینماگران ایرانی ۳۷ جایزه بین‌المللی در خارج از کشور گرفته‌اند که نسبت به مدت مشابه پارسال با سی جایزه افزایش نشان می‌دهد. سینمای ایران از ابتدای سال ۱۳۵۸ تاکنون، ۱۴۵۱ جایزه بین‌المللی گرفته که اگر ۱۵۲ جایزه سال‌های پیش از انقلاب را به آن اضافه کنیم، سینماگران هزار و ۶۰۳ جایزه بین‌المللی را در طول تاریخ سینمای ایران گرفته‌اند. سینمای ایران در سال ۱۳۸۴ با دریافت ۱۵۲ جایزه بیشترین موفقیت را داشته است (فیلم، ۱۳۸۷: ۵۰).

بر اساس یک جمع‌بندی «از ابتدای انقلاب تاکنون ۱۷۰۸ جایزه بین‌المللی نصیب سینمای ایران شده است که به عبارتی ۱۰۰۰ جایزه در ۲۶ سال اول انقلاب و ۷۰۰ جایزه در پنج سال گذشته دریافت شده است» (اطیابی، ۱۳۸۸).

درباره عوامل موفقیت فیلم‌های ایرانی، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. برخی اعتقاد دارند در فیلم‌های مذکور، ارزش‌های والای انسانی به تصویر کشیده می‌شود و احساسات مخاطب را برمی‌انگیزد؛

در شرایطی که سینمای هالیوود با توسل به فناوری عظیمش، همه را مرعوب می‌کند، سینمای ایران با همین امکانات اندک، داستان‌های انسانی و تأثیرگذار روایت می‌کند که مخاطبان دل‌زده از سینمای خشن و

غیراخلاقی دنیا را به سوی خود جلب می‌کند (معززی‌نیا، ۱۳۸۸: ۷).
 در همین رابطه، «مجید مجیدی» درباره محتوای این گونه فیلم‌ها می‌گوید: «اگر به زبان فطرت صحبت کنیم، حرف ما محدود به منطقه جغرافیایی خاص نمی‌شود» (حسین‌نژاد، ۱۳۷۸: ۱). اسفندیاری نیز عکس‌العمل بینندگان خارجی پس از تماشای فیلم «جاده‌های سرد» را شوق‌انگیز دانسته، می‌گوید:

آنها با دیدن فیلم از هوای تازه حرف می‌زدند و معتقد بودند در بازار فیلم‌های جهان که غالباً مملو از سکس و خشونت است، اینک یک فیلم سالم و جذاب مانند هوای تازه‌ای است که به یک فضای بسته و دودآلود می‌رسد (اسفندیاری، ۱۳۷۷: ۶).

در مقابل این دیدگاه‌ها که از منظری مثبت به این گونه فیلم‌ها می‌نگرند، گروهی معتقدند که علت توجه به این فیلم‌ها، تصویر و نگاه انتقادی آنهاست. به زعم ایشان فیلم‌های جشنواره‌ای به دلیل ارائه تصویری تیره و تلخ از شرایط اجتماعی ایران، مورد پسند غربی‌ها واقع می‌شود. همه جشنواره‌های غربی رویکرد سیاسی دارند و می‌خواهند با جایزه دادن به فیلم‌هایی که سیاه‌نمایی می‌کنند، از مسیری انحرافی در سیمای ما حمایت کنند (معززی‌نیا، ۱۳۸۸: ۷).

به بیان دیگر، علت توجه به فیلم‌های ایرانی و موفقیت این فیلم‌ها، بازتاب موضوعاتی نظیر فقر، مسائل قومیت‌ها، حقوق زنان و ... است. اینکه تا چه حد این ادعا صحت دارد و آیا جشنواره‌ها سیاسی هستند یا نه، شاید قابل اثبات نباشد. در این عرصه عواملی وجود دارند که سنجش و اندازه‌گیری نقش آنها در موفقیت فیلم‌های ایرانی، اگر نگوییم غیرممکن که بسیار دشوار و غیرقابل دسترسی است. در واقع بحث «عوامل موفقیت» به مباحث طولانی و بی‌سرانجام دو گروه منجر شده و

بررسی علمی در این زمینه را ناممکن می‌سازد؛ البته بررسی این مباحث هم بی‌فایده نبوده، می‌تواند زوایایی از مسئله را روشن سازد. با این حال به نظر می‌رسد تمرکز سؤال بر محتوای این فیلم‌ها، بهتر می‌تواند راهگشا باشد.

از سوی دیگر، محور اختلافات و مباحث مخالفان و موافقان، چستی و چگونگی تصویری است که در این فیلم‌ها از ایران، سرزمین، مردم و به‌طور کلی از فرهنگ ایران‌زمین ارائه می‌شود؛ بنابراین می‌توان پژوهش را بر مقوله فرهنگ متمرکز و چگونگی بازتاب آن را بررسی کرد. از این نظر سؤال اصلی این است که فیلم‌های ایرانی برنده‌شده در جشنواره‌های بین‌المللی، از چه محتوایی برخوردارند و به‌طور کلی چه تصویری از فرهنگ و مردم ایران در این فیلم‌ها ارائه می‌شود.

سینما در ارتباط با فرهنگ، از سه وجه متمایز و در عین حال مرتبط، برخوردار است: الف. خواه سینما را مجموعه تجهیزات و ادوات سخت‌افزاری بدانیم و یا اندیشه‌های مصور، در مقوله فرهنگ جای می‌گیرد. به تعبیری اولی پوخته و دومی هسته فرهنگ را می‌سازد؛ از این رو سینما را می‌توان محصول و برآیند فرهنگ دانست.

ب. سینما به عنوان یکی از مدرن‌ترین وسایل ارتباط جمعی، فرهنگ‌ساز است و بر جنبه‌های مختلف فرهنگ تأثیرگذار است. یکی از وجوه بارز و عینی‌تر آن، تغییر ارزش‌ها و سبک زندگی است که در پژوهش‌های بسیاری به اثبات رسیده است.

ج. وجه انتقالی جنبه دیگر سینما در ارتباط با فرهنگ است. سینما، همچون کانال ارتباطی، بستر شناخت و ارتباط انسان‌ها را هم درون فرهنگی و هم برون فرهنگی مهیا می‌سازد.

از وجوه فوق (سینما محصول فرهنگی، سینما کانال انتقال فرهنگ و سینمای فرهنگ‌ساز)، در جشنواره‌های بین‌المللی فیلم، وجه اول و دوم اهمیت بیشتری می‌یابد. فیلم‌هایی که در جشنواره‌ها به نمایش درمی‌آیند، محصول فرهنگی هر کشور هستند و نشانگر سطح توسعه و پیشرفت‌های فرهنگی آن کشور، به حساب آمده، همچون کالاهای اقتصادی، در صادرات فرامرزی، چند و چون آنها اهمیت می‌یابند.

وجه دیگر از تعامل بین سینما و فرهنگ، جنبه انتقالی آن است و از این دیدگاه، آنچه بر پرده سینما به نمایش درمی‌آید؛ اعم از اندیشه‌ها، آرزوها، رفتار، آداب و رسوم، نمادها، بناها و ... مصادیق و جلوه‌های فرهنگ به شمار می‌روند؛ از این رو فیلمی که در ماورای مرزهای ملی به نمایش درمی‌آید، سفیری است که فرهنگ و آداب و رسوم ملتی را انتقال می‌دهد. فیلم‌های ایرانی که در جشنواره‌های بین‌المللی به نمایش درمی‌آیند، فارغ از جنبه‌های فنی و زیبایی‌شناسانه‌شان، بازتاب فرهنگ این مرزوبوم هستند و حتی اگر جنبه شخصی (همان: ۲۳۱) داشته باشند، توسط کسی تولید شده که خود محصول و دست‌پورده آن فرهنگ است؛ بنابراین فیلمی هم که می‌سازد، حامل مؤلفه‌های فرهنگی است. برای مخاطب خارجی، فیلم ایرانی دریچه‌ای است به آنچه در ایران می‌گذرد یا مرتبط با گذشته تاریخی آن است. در واقع برای مخاطبی که هیچ شناختی از ایران ندارد و نمی‌تواند از سایر مجاری ارتباطی، ایران را بشناسد، فیلم‌های ایرانی تصویر ایران را در ذهن او می‌سازد؛ از این رو، آنچه در این فیلم‌ها به نمایش درمی‌آید، بسیار اهمیت دارد. این ضروری است که آنچه از ایران و ایرانی و به‌طور کلی، آنچه در این فیلم‌ها به نمایش درآمده، بازبینی شود.

ضرورت دیگر مطالعه حاضر این است که تا کنون درباره این موضوع، پژوهش علمی و مدونی انجام نشده است. در این زمینه، آنچه انجام شده، بیشتر نقدهای

هنری و شخصی بوده و حتی بعضاً جنبه سیاسی هم پیدا کرده است. حاصل تلاش و پژوهش در این زمینه، بستری فراهم می‌سازد تا بتوان به ارزیابی واقع‌بینانه و رفع نقاط ضعف خود پرداخت و نقاط قوت را تقویت کرد.

در همین راستا هدف کلی، شناخت تصویری است که از مؤلفه‌های فرهنگ ایرانی در فیلم‌های ایرانی برنده‌شده در جشنواره‌های خارجی نمایش داده شده است. در ارتباط با این هدف، اهداف جزئی به شرح زیر است:

- شناخت مشخصات و ویژگی‌های جشنواره‌های بین‌المللی فیلم؛
- مشخص ساختن فیلم‌های برنده‌شده در جشنواره‌های خارجی (بررسی تاریخی)؛
- بررسی نظر موافقان و مخالفان در خصوص دلایل موفقیت فیلم‌های ایرانی در جشنواره‌ها؛

- شناخت میزان نمایش و انواع مؤلفه‌ها و عناصر فرهنگی ارائه‌شده در این فیلم‌ها؛
- شناخت چگونگی نمایش مؤلفه‌ها و عناصر فرهنگی ارائه‌شده در فیلم‌های ایرانی؛

- شناخت میزان ارائه مؤلفه‌های سیاه‌تمایی در فیلم‌های ایرانی برنده جایزه.
- سؤال این است که در فیلم‌های ایرانی برنده‌شده در جشنواره‌های خارجی، چه تصویری از عناصر و مؤلفه‌های فرهنگ ایران به نمایش درمی‌آید؟
- با توجه به روش‌های این تحقیق، سؤالات جزئی در دو گروه قرار گرفته‌اند:

سؤال‌های مرتبط با روش اسنادی

- جشنواره‌های بین‌المللی فیلم از چه ویژگی‌ها و مشخصاتی برخوردارند؟
- کدام یک از فیلم‌های ایرانی در جشنواره‌های خارجی، موفق به دریافت جایزه شده‌اند؟ (بررسی تاریخی).

- نظر موافقان و مخالفان در خصوص دلایل موفقیت فیلم‌های ایرانی در جشنواره‌های خارجی چیست؟

- از نظر موافقان و مخالفان، «سیاه‌نمایی» چه ویژگی‌هایی دارد؟

سؤال‌های مرتبط با روش تحلیل محتوا

- فیلم‌های ایرانی برنده جایزه، به لحاظ عوامل نمایشی و شیوه بیان و ارائه (ویژگی شخصیت‌ها، صداها، موسیقی، لوکیشن و...) از چه ویژگی‌هایی برخوردارند؟

- شیوه ارائه در فیلم‌های ایرانی تا چه حد از معیارهای واقع‌گرایی تبعیت می‌کند؟
- در فیلم‌های ایرانی، کدام یک از مؤلفه‌های فرهنگ ایرانی - اسلامی (آداب و رسوم، فولکلور، موسیقی، معماری، نمادها و نشانه‌های ملی، نقاشی، نگارگری و ...) به نمایش درمی‌آید؟

- کدام یک از ارزش‌ها و ضدارزش‌های اخلاقی در فیلم‌های ایرانی به نمایش درمی‌آیند؟

- در فیلم‌های ایرانی، کدام یک از مضامین و موضوعات، برجستگی بیشتری داشته‌اند؟
- آیا در این فیلم‌ها معضلات اجتماعی به تصویر کشیده می‌شوند؟ این معضلات کدام‌ها هستند؟

- مؤلفه‌های سیاه‌نمایی در کدام یک از فیلم‌های ایرانی به نمایش درآمده‌اند؟
- در فیلم‌های ایرانی، معضلات اجتماعی چگونه به نمایش درمی‌آیند؟
- در رویکرد جشنواره‌های بین‌المللی نسبت به فیلم‌های ایرانی، چه میزان تفاوت وجود دارد؟